

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра права Європейського Союзу

**Програма підсумкової атестації здобувачів вищої освіти
до іспиту**

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

Рівень вищої освіти – другий (магістерський) рівень

Ступінь вищої освіти – магістр

Галузь знань – 08 «Право»,

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань 29 – «Міжнародні відносини»,

Спеціальність 293 – «Міжнародне право»

Харків, 2020

Програма підсумкової атестації здобувачів вищої освіти до іспиту «Європейського права прав людини»: галузь знань 08 «Право»/29 «Міжнародні відносини», спеціальність 081 «Право»/293 «Міжнародне право», рівень вищої освіти другий (магістерський).

Розробники:

д.ю.н., професор Яковюк Іван Васильович,
д.ю.н., професор, Білоусов Євген Миколайович,
к.ю.н., доц. Жуков Ігор Миколайович,
к.ю.н., асистент Бойчук Дмитро Сергійович.

Затверджено на засіданні кафедри права Європейського Союзу
протокол № 6 від 1 грудня 2020 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Яковюк І. В.

Вступ

Європейське право прав людини являє собою унікальну систему міжнародно-правових актів, на яких ґрунтується співробітництво держав європейського регіону у захисті основних права і свобод людини які закріплені у внутрішніх та міжнародних документах, а саме захист таких прав, як право на життя, право на власність, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу до приватного та сімейного життя і свободу віросповідання та вираження поглядів. Крім того, важливість європейського права прав людини обумовлена необхідністю неухильного дотримання прав людини в Україні відповідно до положень Конституції України та потребою виконання державою міжнародно-правових зобов'язань перед Радою Європи у рамках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Особливість Європейської конвенції з прав людини пов'язана з функціонуванням контрольного механізму Конвенції за яким Європейський суд з прав людини має право приймати заяви від осіб, які стверджують, що вони стали жертвами порушення з боку держави-члена (ст.ст. 34 і 35 Конвенції). Крім того, він може приймати рішення які стають обов'язковими в міжнародному праві для будь-якої держави-учасниці, яка визнала обов'язкову юрисдикцію ЄСПЛ та може включати різні засоби правового захисту, включаючи компенсацію відповідно до ст. 41 Конвенції.

У межах навчальної дисципліни «Європейське право прав людини» вивчаються: договірні та інституційні аспекти європейської системи захисту прав людини, особливості контрольного механізму Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, специфіка юрисдикції, складу та організаційної структури Європейського суду з прав людини, методи тлумачення Конвенції, які використовуються ЄСПЛ, порядок виконання рішень та застосування практики Суду, зміст, сфера дії прав людини, які захищаються Конвенцією, негативні та позитивні зобов'язання держави стосовно забезпечення відповідних прав.

Студенти при складанні державного іспиту з Європейського права прав людини мають виявити знання наукових джерел, показати уміння комплексно аналізувати матеріал та робити практичні висновки.

Іспит має усну форму проведення.

Критерії оцінювання:

- «відмінно» – досконале знання теоретичних і практичних аспектів курсу;
- «добре» – ґрунтовне знання основних питань курсу;
- «задовільно» – знання ключових питань спеціальності;
- «незадовільно» – незнання ключових питань спеціальності.

ПРОГРАМА

Європейське право прав людини

Тема 1. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Контрольний механізм Європейської конвенції з прав людини.

Загальна характеристика сучасної європейської системи захисту прав людини: договірні та інституційні аспекти. Конвенція як міжнародний договір у сфері захисту прав людини: правова природа.

Основні права і свободи, що захищаються Конвенцією. Особисті (громадянські) права і свободи. Політичні права і свободи. Процесуальні права і свободи. Імплементация Конвенції в національний правопорядок: загальна характеристика. Місце Конвенції у правовій системі України.

Загальна характеристика контрольного механізму Конвенції. Органи Європейської конвенції з прав людини: Європейський суд з прав людини, Комітет Міністрів, Парламентська Асамблея Ради Європи, Генеральний секретар Ради Європи, Комісар Ради Європи з прав людини.

Європейський суд з прав людини: основний орган Конвенції. Склад та організаційна структура Європейського суду з прав людини. Предметна юрисдикція (*ratione materiae*) Європейського суду з прав людини. Компетенція Європейського суду з прав людини *ratione loci*: територіальний та ефективний контроль. Юрисдикція за колом суб'єктів (*ratione personae*): особа заявника та держави – відповідача. Юрисдикція Європейського суду з прав людини у часі (*ratione temporis*): одномоментні факти та триваючі порушення.

Тема 2. Особливості тлумачення Конвенції Європейським судом з прав людини. Порядок і форми діяльності Суду.

Принципи тлумачення Конвенції Європейським судом з прав людини. Вплив Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року на тлумачення Європейським судом з прав людини положень Конвенції. Принцип субсидіарності та розсуду держави як базові засади контрольного механізму Конвенції. Застосування принципу еволюційної інтерпретації положень Конвенції у практиці Європейського суду з прав людини. Автономне тлумачення положень Конвенції Європейським судом з прав людини. Принцип ефективного тлумачення положень Конвенції Європейським судом з прав людини. Застосування Європейським судом з прав людини доктрини «європейського консенсусу».

Функціональний склад Європейського суду з прав людини. Компетенція суддів, які засідають одноособово, комітетів із трьох суддів, палати із семи суддів та Великої палати. Особливості статусу судді ЄСПЛ.

Процедура розгляду справ у Європейському суді з прав людини. Джерела процесуальних норм: Конвенція та Регламент Європейського суду. Право на звернення до суду та вимоги до змісту індивідуальної заяви (формуляр заяви, мова провадження). Застосування ЄСПЛ тимчасових (захисних) заходів: поняття та умови.

Умови прийнятності індивідуальних заяв до розгляду в суді. Юрисдикційні критерії прийнятності індивідуальної заяви до Європейського суду з прав людини. Змістовні критерії (критерії по суті справи) прийнятності індивідуальної заяви до Європейського суду з прав людини. Вичерпання всіх національних засобів захисту (питання їх доступності та ефективності) та дотримання «шестимісячного строку» як процесуальні умови прийнятності індивідуальної заяви до Європейського суду з прав людини. Анонімність, ідентичність заяв та зловживання правом на подання заяви як процесуальні умови неприйнятності індивідуальної заяви до Європейського суду з прав людини.

Розгляд заяви на предмет прийнятності. Комунікація заяви та обмін змагальними документами. Дружне врегулювання та односторонні заяви. Розгляд заяви по суті та ухвалення рішення у справі. Види рішень Європейського суду з прав людини. Пілотні рішення ЄСПЛ. Інститут преюдиціального висновку (Протокол № 16).

Тема 3. Виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Нагляд за виконанням рішень Європейського суду з прав людини з боку Комітету Міністрів Ради Європи відповідно до ст. 46 Конвенції. Національна процедура виконання рішень Європейського суду з прав людини. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. Заходи загального та індивідуального характеру, що вживаються на виконання рішення Європейського суду з прав людини. Повноваження Уповноваженого у процесі виконання рішень ЄСПЛ.

Тема 4. Права, пов'язані з особистою недоторканність людини

Право на життя. Загальна характеристика права на життя. Негативні та позитивні зобов'язання держав згідно за ст. 2 Конвенції. Процесуальні зобов'язання держави. Заборона умисного позбавлення життя. Захист осіб від застосування сили, що спричиняє смертельні наслідки, представниками держави. Правомірні підстави обмеження права на життя (п. 2 ст. 2 Конвенції). Позитивний та негативний обов'язок держави щодо життя особи в інших ситуаціях: захист від насильства з боку приватних осіб, безпечне навколишнє

середовище, екстрадиція та видача тощо. Застосування ст. 2 в умовах надзвичайного стану.

Заборона катувань та інших видів нелюдського поводження чи покарання. Європейська конвенція та інші міжнародні акти: Женевські конвенції 1949 року, Пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенція ООН про заборону катувань 1984 року, та Європейська конвенція про запобігання катуванням 1987 року. Основний зміст правовідносин, що захищаються ст. 3 Конвенції. Поняття катування: інтенсивність, намір, мета. Поняття нелюдського поводження та поводження, що принижує гідність: ознаки. Абсолютна заборона жорсткого поводження. Негативні та позитивні зобов'язання держави відповідно до ст. 3 Конвенції. Права ув'язнених. Обов'язок розслідувати факти жорсткого поводження. Критерії ефективності розслідування жорсткого поводження.

Заборона рабства та примусової праці. Зміст, структура та тлумачення положень ст. 4 Конвенції. Торгівля людьми як сучасна форма рабства. Заборона утримування особи у підневільному стані. Заборона примусової чи обов'язкової праці та її межі. Виключення з заборони примусової праці. Відмежування примусової праці від нормального переліку та обсягу робіт за практикою Суду. Позитивні та процесуальні зобов'язання держави.

Право на свободу та особисту недоторканість (ст.5 Конвенції). Сфера застосування ст. 5 ЄКПЛ. Види обмеження свободи, які передбачені в п. 1 ст. 5. Поняття позбавлення свободи; критерії. Позитивні зобов'язання держави у контексті права на свободу та особисту недоторканість. Підстави позбавлення свободи за статтею 5 ЄКПЛ. Правомірність затримання: правова визначеність, недопустимість свавілля, вмотивованість рішення, пропорційність. Кримінально-правові та цивільно-правові підстави позбавлення волі. Гарантії права людини на свободу та особисту недоторканість: повідомлення причин арешту; право негайно постати перед суддею; право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення під час провадження; право на розгляд судом без зволікання законності тримання під вартою; право на відшкодування за незаконне позбавлення свободи.

Тема 5. Право на справедливий суд

Поняття права на суд, його елементи. Незалежність та безсторонність суду. Суд, встановлений законом. Сфера застосування ст. 6 Конвенції. Особливості тлумачення ЄСПЛ понять «спір», «права та обов'язків цивільного характеру» та «кримінальне обвинувачення».

Право на доступ до суду. Легітимні обмеження доступу до суду. Загальна характеристика справедливого судового розгляду (ст. 6 Конвенції). Змагальність процесу, рівність сторін, публічність слухань. Поняття розумного строку судового розгляду. Критерії та принципи визначення розумності строку. Умотивованість рішення суду. Виконання судових рішень як складова права на справедливий суд. Презумпція невинуватості та права обвинуваченого, як гарантії права на суд.

Тема 6. Право на повагу до приватного і сімейного життя. Свобода думки, совісті і релігії

Право на повагу до приватного і сімейного життя. Сфера застосування ст. 8 Конвенції. Поняття «приватне життя», сімейне життя», «житло» та «кореспонденція» у практиці Європейського суду з прав людини. Умови правомірності втручання у права, що захищаються відповідно до ст. 8 Конвенції. Законність як критерій правомірності втручання. Баланс між інтересами особи та суспільства, як критерій виконання обов'язків держави. Легітимна мета втручання. Необхідність у демократичному суспільстві, пропорційність втручання. Обов'язки держави, що випливають зі ст.8 Конвенції.

Зміст та сфера дії свободи віросповідання (ст. 9 Конвенції). Поняття «свобода думки, совісті та релігії», «абсолютна свобода переконань» у практиці Європейського суду з прав людини. Критерії правомірності втручання у право на свободу віросповідання. Законність як критерій правомірності втручання. Легітимна мета втручання. Необхідність у демократичному суспільстві, пропорційність втручання.

Тема 7. Свобода вираження поглядів. Свобода зібрань та об'єднання

Зміст свободи вираження поглядів (ст. 10 Конвенції). Сфера дії свободи вираження поглядів. Умови втручання у свободу вираження поглядів, критерії відповідності такого втручання. Обов'язки держави, що випливають зі ст. 10 Конвенції.

Свобода зібрань та об'єднання (ст. 11 Конвенції). Зміст права на свободу мирних зібрань. Позитивні зобов'язання держави щодо забезпечення права на свободу мирних зібрань. Допустимість втручання у право на свободу мирних зібрань. Законність як критерій правомірності втручання. Легітимна мета втручання. Необхідність у демократичному суспільстві, пропорційність втручання.

Зміст та сфера дії права на свободу об'єднань. Правомірність втручання держави у право на свободу об'єднань. Законність як критерій правомірності втручання. Легітимна мета втручання. Необхідність у демократичному суспільстві, пропорційність втручання. Зміст права на створення профспілок та участь у них.

Тема 8. Заборона дискримінації

Сфера застосування ст. 14 Конвенції. Сфера застосування Протоколу № 12 до Конвенції. Особливості заборони дискримінації відповідно до ст. 14 Конвенції та Протоколу № 12 до Конвенції. Позитивні зобов'язання держави у сфері протидії дискримінації. Поняття «позитивна дискримінація».

Алгоритм оцінки ситуацій, пов'язаних із ймовірним порушенням ст. 14 Конвенції. Зразок для порівняння. Захищена ознака. Розумне та об'єктивне

обґрунтування різного ставлення (поводження). Легітимна мета втручання. Необхідність у демократичному суспільстві, пропорційність втручання.

Тема 9. Захист майна (власності)

Захист власності як елемент конвенційної системи захисту прав людини. Автономність тлумачення поняття «майно» (ст. 1 Першого Протоколу). Майнова цінність як критерій для визначення сфери застосування ст. 1 Першого Протоколу. Зміст поняття «мирне володіння майном». Критерії допустимості втручання у право власності. Законність втручання. Контроль держави за використанням майна відповідно до суспільних інтересів. Пропорційність втручання. Компенсація у зв'язку з позбавленням майна і втручанням у право мирного володіння майном.

Тема 10. Інші права, які захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод

Зміст права на шлюб (ст.12 Конвенції). Право на шлюб та відносин, які охоплює поняття «шлюб». Право на створення сім'ї, одностатеві шлюби та цивільне партнерство.

Зміст права на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13 Конвенції) та критерії «ефективності» такого захисту. Сфера застосування права на ефективний засіб юридичного захисту. Співвідношення ст.13 Конвенції зі ст.ст. 2, 3 та 6 Конвенції.

Зміст та обсяг ст. 2 Першого протоколу до Конвенції. Принцип права на освіту та зобов'язання держави, щодо забезпечення цього права. Система освіти та об'єм прав на доступ до освіти.

Зміст і сфера застосування ст.3 Першого протоколу до Конвенції. Основні складові права на вільні вибори. Виборчі системи та поняття «законодавчого органу». Обмеження пасивного та активного виборчого права. Співвідношення ст.3 Першого протоколу зі ст.ст. 9 – 11 Конвенції.

Свобода пересування (ст. 2 Протоколу № 4). Обмеження права на свободу пересування. Критерій законності. Необхідність в демократичному суспільстві, пропорційні втручання легітимній меті.